

УДК 336.64

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Каламбет С.В., Півняк Ю.В., Ткаченко І.П.

GENERALIZATION OF EXPERIENCE OF AUTHENTICATION OF THE CRISIS PHENOMENA OF ENTERPRISES OF UKRAINE

Kalambet S., Pivnyak Y., Tkachenko I.

Стаття присвячена дослідженню та узагальненню досвіду ідентифікації кризових явищ на підприємствах й визначенню головних причини їх виникнення, дослідженню факторів впливу на ефективність формування, джерел та напрямів розміщення фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва, теоретичних аспектів впливу чинників на забезпечення розрахунково-платіжної дисципліни. Зазначено основні показники впливу розрахунково-платіжної дисципліни на ліквідність та фінансову стійкість підприємства.

Ключові слова: кризові явища, антикризовий менеджмент, фінансова стабільність.

Вступ. Сучасний розвиток вітчизняної економіки супроводжується новим етапом реформ, посиленням економічної глобалізації, зростанням невизначеності та мінливістю умов господарювання, вимагаючи від суб'єктів господарювання швидкої та гнучкої реакції на зміну чинників зовнішнього середовища. Тому адекватним до зазначених викликів має бути стратегічний підхід щодо організації розробки та впровадження системи антикризового менеджменту, що передбачає впровадження ефективних механізмів управління, які даватимуть змогу сприйняти зміни, ідентифікувати їх і забезпечити відповідну адаптацію господарської, фінансової та інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що зниження рівня кризових явищ на підприємствах можливе не лише завдяки покращенню макроекономічних умов господарювання, а й через збільшення здатності суб'єктів підприємництва в оцінюванні кризового стану та вміння розробляти і реалізовувати найефективніші антикризові управлінські рішення. Це, в свою чергу, потребує узагальнення теоретичних досліджень та досягнення практики антикризового управління підприємствами, що повинно ґрунтуватися на своєчасній діагностиці рівня та причин кризового стану, а також розробці і реалізації ефективних антикризових програм. Питанню аналізу банкрутства підприємств в економічній науці приділяється значна увага. Це зумовлене тим,

що банкрутство певного суб'єкта господарювання призводить до порушення макроекономічної рівноваги; від того, на скільки об'єктивно проведено оцінку ступеня ймовірності банкрутства підприємства, залежить ціна підприємства, його інвестиційна привабливість, що також негативно відбивається на економічних інтересах держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, специфіки, завдань та інструментарію антикризового управління стали предметом наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Е. Альтман, І. Ансофф, С. Беляєва, П. Грінер, Р. Таффлер, Р. Хіт, І. Бланк, О. Градов, Е. Уткін, Р. Попов, О. Кузьмін, О. Мороз, А. Чернявський, І. Фаріон, С. Бурій, Л. Лігоненко, В. Гриньова, В. Астахов, А. Грязнова та ін. Таким чином, створено необхідний фундамент для продовження досліджень у напрямку більш повного визначення можливостей та перспектив застосування системи антикризового управління, а також практичних підходів до її вдосконалення. Вагомий внесок в дослідження економіки підприємства в умовах кризи та в теорію антикризового управління зробили такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Булеєв, В. Василенко, В. Загорський, Г. Іванов, В. Козик, Е. Коротков, В. Кошкін, В. Пономаренко, А. Пушкар, О. Терещенко, О. Тридід, А. Штангрет та інші. У працях названих авторів значну увагу приділено питанням ефективності та безпеки роботи підприємства, розробки теорії і практики діагностування кризового стану та загрози банкрутства підприємства.

Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в дослідженні кризових явищ на підприємстві, ряд методологічних та прикладних питань організації розробки та впровадження системи антикризового менеджменту банкрутства підприємства мають різний ступінь розробки, не пов'язані в єдину систему та потребують узагальнення.

Метою статті є систематизація й узагальнення накопичених знань щодо ідентифікації кризових явищ на підприємствах, обґрунтування

теоретико-методологічних і організаційних засад функціонування механізму антикризового управління та основі визначення основних показники впливу розрахунково-платіжної дисципліни на ліквідність та фінансову стійкість підприємства.

Викладення основних матеріалів. Зниження рівня кризових явищ на підприємствах можливе не лише завдяки покращенню макроекономічних умов господарювання, а й через збільшення здатності суб'єктів підприємництва в оцінюванні кризового

стану та вміння розробляти і реалізовувати найефективніші антикризові управлінські рішення

Оцінку ідентифікації фаз кризи вітчизняних підприємств необхідно здійснювати з урахуванням особливостей їх діяльності, впливу ендегенних та екзогенних факторів. Про стан економіки країни можна також робити висновки за результатами аналізу фінансових результатів діяльності підприємств, які свідчать про кризу ефективності діяльності більше 42 % вітчизняних підприємств (табл.1).

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності підприємств України за 2006 – 2013 роки, (млн. грн)

Показники	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	Підприємства, які отримали прибуток		Підприємства, які отримали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2006 рік - всього	76253,4	66,5	110648,6	33,5	34395,2
Промисловість	34699,9	65,3	45903,0	34,7	11203,4
2007 рік - всього	1345897,9	67,5	182994,4	32,5	47096,5
Промисловість	43700,9	66,6	56956,9	33,4	13256,0
2008 рік - всього	57910,2	66,1	140934,2	33,9	83024,0
Промисловість	31130,6	58,7	68539,9	41,3	37409,3
2009 рік - всього	-42414,7	60,1	144059,2	39,9	186473,9
Промисловість	-4788,1	59,7	43697,3	40,3	48485,4
2010 рік - всього	63266,4	63,2	154150,1	36,8	90883,7
Промисловість	26530,5	58,2	61629,1	41,8	35098,6
2011 рік - всього	126663,3	65,1	277179,5	34,9	150516,2
Промисловість	58892,4	62,6	107006,8	37,4	48114,4
2012 рік - всього	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8
Промисловість	20924,6	62,0	86402,8	38,0	65478,2
2013 рік - 6 місяців	7639,0	57,8	85426,2	42,2	77787,2
Промисловість	8632,4	54,9	40638,3	45,1	32005,9

Так, протягом 2000 – 2007 років їх питома вага скорочувалась з 42% до 33%. В 2008 році частка збиткових підприємств становила 33,9%, в 2009 році – 39,9%. Протягом 2010 – 2012 року питома вага збиткових підприємств скорочувалась, однак, загальні обсяги їхніх збитків зростали. У 2011 році частка збиткових підприємств скоротилась до 34,9%, однак, сума отриманих збитків зросла у порівнянні з попереднім роком більше, ніж на 65% – з 90883,7 млн. грн. до 150516,2 млн. грн., у 2012 році частка збиткових підприємств становила 35,5%, а сума отриманих збитків зросла у порівнянні з попереднім роком ще на 17,0% до 176053,8 млн. грн., за перше півріччя 2013 року частка збиткових підприємств зросла до 42,2%. Слід зазначити, що протягом аналізованого періоду жодного разу підприємствами України не був досягнутий кумулятивний фінансовий результат до кризового 2007 року.

Ще напруженіша ситуація склалась на

підприємствах промисловості. Протягом 2000 – 2007 років питома вага збиткових підприємств промисловості скорочувалась. В 2008 році частка збиткових підприємств промисловості становила 41,3%, в 2009 році – 40,3%, а в 2010 році – 41,8% і загальні обсяги їхніх збитків до 2010 року зростали. У 2011 році частка збиткових підприємств скоротилась до 37,4%, однак, сума отриманих збитків зросла у порівнянні з попереднім роком більше, ніж на 37% – з 35098,6 млн. грн. до 48114,4 млн. грн. У 2012 році питома вага збиткових підприємств промисловості становила 38%, а сума отриманих збитків зросла у порівнянні з 2011 роком ще на 36% до 65478,2 млн. грн., за перше півріччя 2013 року частка збиткових підприємств промисловості зросла до 45,1%.

Типовим наслідком кризових явищ економічного розвитку підприємств стала гостра нестача фінансових ресурсів, що істотно позначалося на ефективності господарювання. Крім того, низька

Таблиця 2

Структура балансу підприємств України (млн. грн)

Показники	01.01.2008р.	%	31.12.2008р.	%	31.12.2009р.	%	31.12.2010р.	%	31.12.2011р.	%
Баланс всього	2441101,9	100	3245425,2	100	3676145,1	100	4096982,4	100	4676101,8	100
Необоротні активи	1248695,0	51,2	1552055,6	47,8	1749238,5	47,6	1832922,8	44,8	2050959,6	43,9
Оборотні активи	1178129,5	48,3	1665319,5	51,3	1893929,3	51,5	2229892,3	54,4	2584162,5	55,3
Витрати майбутніх періодів	14195,9	0,5	27454,7	0,9	31816,8	0,9	32667,4	0,8	38453,3	0,8
необоротні активи та групи вибуття	81,5	0	595,4	0	1160,5	0	1499,9	0	2526,4	0
Джерела фінансових ресурсів	2441101,9	100	3245425,2	100	3676145,1	100	4096982,4	100	4676101,8	100
власний капітал	1029775,5	42,2	1133603,7	34,9	1269537,7	34,5	1426711,6	34,8	1586284,7	33,9
забезпечення наступних витрат і платежів	55281,2	2,3	66955,8	2,1	73261,2	2,0	83816,1	2,0	103076,2	2,2
довгострокові зобов'язання	349791,2	14,3	578515,6	17,8	608823,1	16,6	675619,4	16,5	774664,0	16,6
поточні зобов'язання	992270,1	40,6	1449431,9	44,7	1705408,3	46,4	1891268,2	46,2	2183258,9	46,7
доходи майбутніх періодів	13983,9	0,6	16918,2	0,5	19114,8	0,6	19567,1	0,5	28818,0	0,6
Баланс промислових підприємств	758011,8	100	979319,5	100	1097498,0	100	1225392,9	100	1385959,5	100
Необоротні активи	399089,6	52,6	491341,4	50,2	546823,6	49,9	583432,1	47,6	659349,1	47,6
Оборотні активи	355036,7	46,9	481216,6	49,1	541252,1	49,3	631647,4	51,6	713575,4	51,5
Витрати майбутніх періодів	3861,9	0,5	6599,2	0,7	9217,5	0,8	10122,1	0,8	12739,6	0,9
необоротні активи та групи вибуття	23,6	0	162,3	0	204,8	0	191,3	0	295,4	0
Джерела фінансових ресурсів	758011,8	100	979319,5	100	1097498,0	100	1225392,9	100	1385959,5	100
власний капітал	355795,3	46,9	394929,4	40,3	410801,9	37,4	424545,4	34,6	464370,9	33,5
забезпечення наступних витрат і платежів	12143,3	1,6	14246,8	1,5	17371,5	1,6	22439,9	1,8	32471,4	2,3
довгострокові зобов'язання	105664,1	13,9	159611,5	16,3	175593,7	16,0	184079,9	15,0	223358,9	16,1
поточні зобов'язання	276472,6	36,5	401805,2	41,0	484456,5	44,1	584974,7	47,7	655357,0	47,3
доходи майбутніх періодів	7936,5	1,1	8726,6	0,9	9274,4	0,9	9353,0	0,9	10401,3	0,8

Розраховано за даними Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>)

забезпеченість підприємств фінансовими ресурсами супроводжується низьким рівнем їх використання. Становище, що склалося, об'єктивно вимагає нових підходів до формування фінансових ресурсів і напрямів практичної реалізації рекомендацій щодо можливостей підвищення ефективності їх використання. За офіційними даними Державної служби статистики України досліджено в динаміці за період з 01.01.2008 року по 31.12.2011 року структуру активів та пасивів балансів підприємств України, в тому числі промислових підприємств. Здійснене структурування фінансових ресурсів підприємств України, в тому числі промислових, зведено в таблиці 1. Результати проведених розрахунків дозволяють стверджувати, що складові наявних

фінансових ресурсів підприємств представлені поточними фінансовими ресурсами і необоротними та іншими активами, впродовж досліджуваного періоду змінювали як свою загальну вартість, так і їх складових неоднаковими темпами.

Слід зазначити, що темпи зміни валюти балансу, яка виступає свідченням зміни потенційних можливостей підприємств не мали постійної позитивної динаміки. Так, у 2008 році темп зростання валюти балансу підприємств становив 132,9%, у 2009 році – 113,3%, у 2010 році – 111,4%, а у 2011 році – 114,1%, що є свідченням скорочення темпових показників приросту валюти балансу та потенційних можливостей підприємств. Трендовий аналіз не дає підстав стверджувати, що ситуація покращиться

протягом найближчого часу. Спостерігалася тенденція до скорочення частки іммобілізованих активів з 51,2% до 43,9%, переважно за рахунок скорочення залишкової вартості необоротних активів, та зростання вартості поточних фінансових ресурсів, переважно за рахунок зростання вартості дебіторської заборгованості, частка яких у протягом аналізованого періоду зросла з 48,3% до 55,3%. Аналогічні тенденції відбувались і на промислових підприємствах країни. У 2008 році темп зростання валюти балансу промислових підприємств становив 129,2%, у 2009 році – 112,1%, у 2010 році – 111,6%, а у 2011 році – 113,1%, що є свідченням скорочення темпів приросту валюти балансу та потенційних можливостей промислових підприємств. Спостерігалася тенденція до скорочення частки іммобілізованих активів з 52,6% до 47,6% та зростання вартості поточних фінансових ресурсів, частка яких зросла з 46,9% до 51,5%.

Результати проведених розрахунків дозволяють стверджувати, що структура джерел фінансування підприємств зазнала негативних коливань. Так, впродовж досліджуваного періоду питома вага власного капіталу підприємств зменшилась з 42,2% до 33,9%, що є свідченням втрати їх фінансової незалежності від зовнішніх джерел фінансування. Причина ж криється у зростанні вартості непокритих збитків підприємств, які, очевидно, вплинули на скорочення вартості власного капіталу на кінець аналізованого періоду.

Крім того, зросла вартість поточних зобов'язань підприємств з 40,6% до 46,7%, що є свідченням нездатності підприємств своєчасно і в повному обсязі погашати свої зобов'язання, причому, як поточні, так, і довгострокові питома вага яких протягом аналізованого періоду також зросла з 14,3% до 16,6%. Причиною такої ситуації може бути зростання вартості простроченої дебіторської заборгованості, затарювання складів готової продукції через падіння попиту на неї та нездатність конкурувати з закордонними виробниками. Результати здійсненого аналізу свідчать про те, що якщо не застосувати запобіжних заходів, то ситуація не покращиться протягом найближчого часу.

Аналогічно склалась ситуація на промислових підприємствах країни. Питома вага власного капіталу підприємств зменшилась з 46,9% до 33,5%, тобто, темпи втрати фінансової незалежності від зовнішніх джерел фінансування промислових підприємств країни значно вищі від темпів підприємств країни в цілому. Зросла вартість поточних зобов'язань промислових підприємств з 36,5% до 47,3%, що є свідченням нарощування боргів промислових підприємств та їх нездатності своєчасно і в повному обсязі погашати свої зобов'язання.

В таблиці 3 зведені результати оцінки ефективності діяльності підприємств України. Як свідчать розрахунки, фінансова криза негативно

вплинула на результати діяльності підприємств. В 2009 році підприємства України отримали кумулятивний збиток від звичайної діяльності до оподаткування в сумі -42414,7 млн. грн., в 2011 році - прибутки від звичайної діяльності до оподаткування в сумі 126663,3 млн. грн., що і визначило найвищий рівень рентабельності за операційною діяльністю 5,2% за час подолання наслідків впливу глобальної фінансової кризи. Слід зазначити, що рівень рентабельності сукупного капіталу підприємств значно нижчий – 2,89%, що є свідченням «важких» немобільних активів.

На кінець аналізованого періоду підвищилось значення рентабельності власного капіталу за операційним прибутком до оподаткування підприємств до 8,41%, причому у 2011 році його значення – найвище. Однак, на зростання рівня рентабельності власного капіталу вплинуло одночасне підвищення темпів нарощування прибутків від звичайної діяльності до оподаткування та скорочення питомої ваги вартості власного капіталу у загальних джерелах фінансових ресурсів підприємств у 2011 році. Цю ситуацію можна пояснити тим, що частина результатів від операційної діяльності підприємств була використана на погашення перевищення фінансових витрат та інших фінансових витрат над фінансовими доходами та іншими фінансовими доходами, а також тим, що не всі отримані прибутки підприємств були спрямовані на погашення збитків, отриманих у попередніх періодах, та на фінансування розширеного відтворення, а, отже, були спрямовані на споживання.

Крім того слід зазначити, що залишається проблематичним для підприємств питання налагодження розрахунково-платіжної дисципліни. Протягом аналізованого періоду скоротилося значення поточної ліквідності підприємств, що є свідченням виникнення дефіциту платіжних засобів для задоволення вимог кредиторів. Ці висновки підтверджують скорочення значення коефіцієнта фінансування (коефіцієнта фінансової стабільності). Зросло значення коефіцієнта концентрації залученого капіталу з 61,4% у 2008 році до 65,6% у 2011 році, в той же час коефіцієнт співвідношення довгострокової і короткострокової заборгованості підприємств скоротився з 0,38 у 2008 році до 0,36 у 2011 році, що є свідченням проблематичності залучення довгострокового капіталу фінансування та зростання питомої ваги несплачених комерційних кредитів, затримок виплати заробітної плати та нарахувань на неї.

Аналогічна ситуація склалась і на промислових підприємствах України. На кінець аналізованого періоду підвищилось значення рентабельності власного капіталу за операційним прибутком до оподаткування підприємств до 13,25%, у 2011 році його значення – найвище. На зростання

Таблиця 3

Показники ефективності діяльності підприємств України

Показники	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн	57910,2	-42414,7	63266,4	126663,3
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування промислових підприємств, млн. грн	31130,6	-4788,1	26530,5	58892,4
Рентабельність операційної діяльності, всього, %	3,9	3,3	4,8	5,2
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,9	1,8	2,6	3,5
Рентабельність сукупного капіталу, всього	2,04	-1,23	1,63	2,89
Рентабельність сукупного капіталу промислових підприємств	3,59	-0,46	2,28	4,51
Рентабельність власного капіталу за операційним прибутком, всього, %	5,35	-3,53	4,69	8,41
Рентабельність власного капіталу промислових підприємств за операційним прибутком, %	8,29	-1,19	6,35	13,25
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів, всього	1,02	1,1	1,17	1,26
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів промислових підприємств	0,95	1,00	1,05	1,10
Коефіцієнт поточної платоспроможності, всього	1,79	1,15	1,16	1,20
Коефіцієнт поточної платоспроможності промислових підприємств	1,26	1,18	1,12	1,10
Коефіцієнт фінансової незалежності, всього, %	0,386	0,347	0,347	0,344
Коефіцієнт фінансової незалежності промислових підприємств, %	0,436	0,389	0,360	0,341
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу, всього	0,614	0,653	0,653	0,656
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу промислових підприємств	0,564	0,611	0,640	0,659
Коефіцієнт співвідношення довгострокової і короткострокової заборгованості, всього, %	0,38	0,36	0,36	0,36
Коефіцієнт співвідношення довгострокової і короткострокової заборгованості промислових підприємств, %	0,39	0,38	0,34	0,33
Коефіцієнт фінансування, всього	0,63	0,53	0,53	0,52
Коефіцієнт фінансування промислових підприємств	0,77	0,64	0,56	0,52
Наявність власного оборотного капіталу, всього, млн. грн.	221698,8	227340,1	295814,7	387360,8
Наявність власного оборотного капіталу пром. підприємств, млн. грн	84218,3	76011,9	61403,9	63876,4
Коефіцієнт маневреності власного капіталу, всього	0,20	0,19	0,22	0,26
Коефіцієнт маневреності власного капіталу промислових підприємств	0,22	0,19	0,15	0,14

рівня рентабельності власного капіталу вплинуло одночасне підвищення темпів нарощування прибутків від звичайної діяльності до оподаткування та скорочення питомої ваги вартості власного капіталу у загальних джерелах фінансових ресурсів промислових підприємств у 2011 році. Крім того протягом аналізованого періоду скоротилося значення поточної ліквідності промислових підприємств, зросло значення коефіцієнта концентрації залученого капіталу з 56,4% у 2008 році до 65,9% у 2011 році, в той же час коефіцієнт співвідношення довгострокової і короткострокової заборгованості підприємств скоротився з 0,39 у 2008 році до 0,33 у 2011 році. Проблеми розрахунково-платіжної дисципліни у промислових підприємств виникли завдяки до впливу світової фінансової та економічної кризи, що і підтверджується скороченням суми власного обігового капіталу, коефіцієнта маневреності власного капіталу, який показує частину власного капіталу, що використовується для фінансування їх поточної діяльності, а також скороченням значення коефіцієнта фінансування.

Результати досліджень. Отже, одним з найважливіших показників, які характеризують фінансовий стан підприємств, є стан розрахункової дисципліни, що характеризується наявністю

дебіторської та кредиторської заборгованості і має суттєвий вплив на стійкість фінансового стану як окремо взятого підприємства, окремого регіону, так і країни в цілому (табл. 4). Аналіз динаміки часток дебіторської та кредиторської заборгованості у ВВП України здійснено за даними Державної служби статистики України за 2005–2011 рр., за 2012 та 2013 роки дані відсутні.

Протягом 2005-2011 років сума дебіторської заборгованості українських підприємств зростала значними темпами на 20,2% - у 2006р.; на 79,7% - у 2007р., на 37,9% - у 2008р. Протягом наступних років темпи зростання дебіторської заборгованості скоротились до 15,9% у 2009 р., 18,3% у 2010 р. та 14,7% у 2011р. Однак, починаючи з 2008 року, сума дебіторської заборгованості українських підприємств перевищує ВВП: у 2008 році – на 0,7%, у 2009 році – на 21,1%, у 2010 році - на 20,8%, у 2011 році – на 15,2%.

Темпи росту кредиторської заборгованості приблизно такі як і темпи росту дебіторської заборгованості. Протягом 2005-2011 років сума кредиторської заборгованості українських підприємств зростала значними темпами на 15,3% - у 2006р.; на 79,7% - у 2007р., на 31,3%

Таблиця 4

Динаміка часток дебіторської та кредиторської заборгованості у ВВП України за 2005–2011 рр.

Показники	Значення						
	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
Дебіторська заборгованість, млн. грн	320601,3	385228,4	692205,2	954606	1106143,6	1308084,8	1499971,5
Темпи зростання дебіторської заборгованості, %		120,2	179,7	137,9	115,9	118,3	114,7
Кредиторська заборгованість, млн. грн.	401889,6	463205	832460,7	1093087,5	1293910,7	1552351,2	1839503,5
Темпи зростання кредиторської заборгованості, %		115,3	179,7	131,3	118,4	120,0	118,5
Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською, млн. грн	81288,3	77976,6	140255,5	138481,5	187767,1	244266,4	339532
ВВП, млн. грн	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079
Темпи зростання ВВП, %		107,1	123,3	132,5	131,54	96,3	118,5
Частка дебіторської заборгованості у ВВП, %	72,6	70,8	96,1	100,7	121,1	120,8	115,2
Частка кредиторської заборгованості у ВВП, %	91,0	85,1	115,5	115,3	141,7	143,4	141,3
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	0,80	0,83	0,83	0,87	0,85	0,84	0,82

- у 2008р. Протягом наступних років темпи зростання дебіторської заборгованості українських підприємств скоротились до 18,4% у 2009 р., 20,0% у 2010 р. та 18,5% у 2011р. Однак, починаючи уже з 2007 року, сума кредиторської заборгованості українських підприємств перевищує ВВП: у 2007 році – на 15,5,7%, у 2008 році – на 15,3%, у 2009 році – на 41,7%, у 2010 році - на 43,4%, у 2011 році – на 41,27%.

Загалом, за даними Держкомстату України, станом на 01.01.2012 року обсяг ВВП становив 1302079 млн. грн., дебіторська заборгованість - 1499971,5 млн. грн., кредиторська заборгованість - 1839503,5 млн. грн.

Вважаємо, що така динаміка викликана рядом негативних факторів: погіршенням платіжних можливостей покупців продукції, постійно зростаючою конкуренцією, надзвичайно високими темпами інфляції, яка протягом 2008 - 2009р. стала неконтрольованою, невідповідністю між стадіями руху оборотного капіталу підприємств різних галузей. Протягом 2008-2011 років відмічено зменшення темпів зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, що пояснюється, в першу чергу, скороченням обсягів виготовлення і реалізації продукції підприємств. Протягом усього аналізованого періоду кредиторська заборгованість підприємств значно перевищувала суми дебіторської заборгованості (рис. 1). Побудовані тренди експоненціального згладжування темпів зростання часток кредиторської та дебіторської заборгованості у ВВП на 2012 – 2013 роки мають невтішні негативні тенденції до їх збільшення.

Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей протягом аналізованого періоду коливався у межах від 0,80 до 0,87. Вважається позитивним перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською, яке має контролюватись, бо за умов інфляційного знецінення коштів, зниження обсягів виробництва, зростання цього показника, як це відбувалось у 2008 році, матиме нишівний вплив на платоспроможність та ліквідність підприємств та засвідчуватиме, в решті решт, лише перевищення відпускної ціни продукції над собівартістю. Більш якісну оцінку ефективності управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємств можна отримати визначенням співвідношення періодів їх обороту.

Сьогодні в Україні спостерігаються криза неплатежів між підприємствами як за внутрішніми, так і за зовнішніми розрахунками, несвоєчасні надходження до бюджету та позабюджетних фондів. Виправити це можна за умов впровадження на підприємствах високоякісного управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, суть якого зводиться до здійснення постійного моніторингу дебіторської та кредиторської заборгованості, розроблення кредитної політики, планування дебіторської заборгованості на наступний період, управління інкасацією дебіторської заборгованості та оцінки ефективності управління дебіторською заборгованістю, постійного контролю кредиторської заборгованості (оскільки при умілому управлінні кредиторська заборгованість може стати додатковою, а головне, дешевим джерелом залучення позикових засобів), контролю за оформленням і складанням

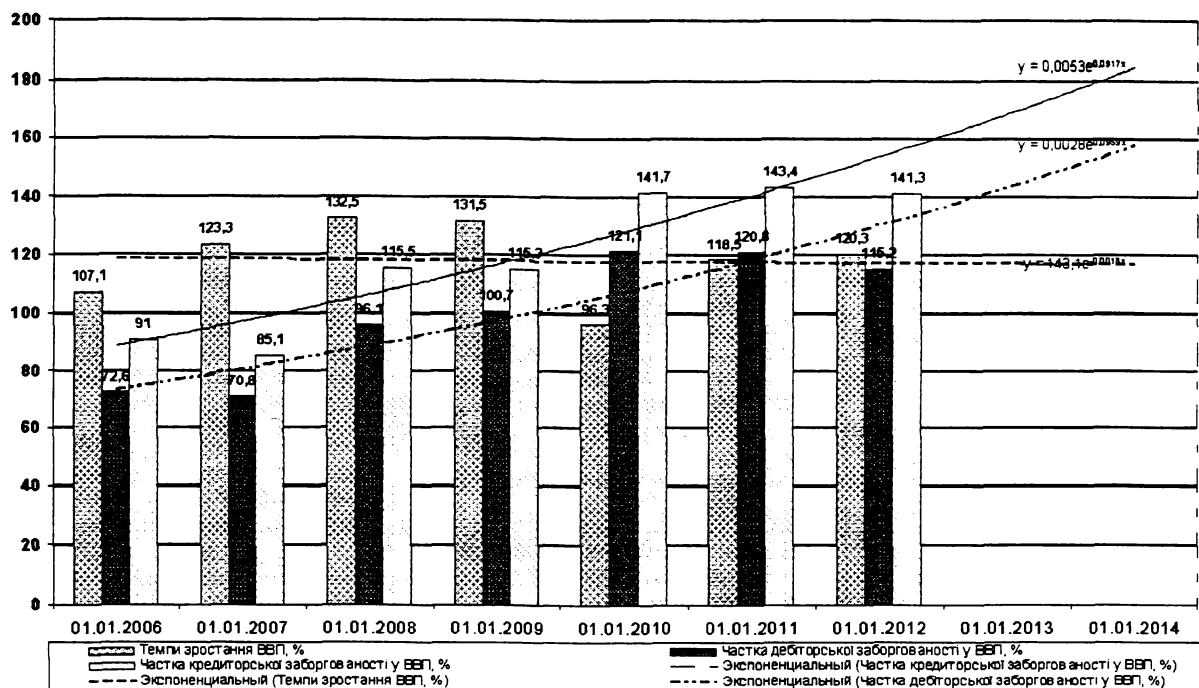

Рис. 1. Динаміка темпів змін ВВП України та часток дебіторської і кредиторської заборгованості у ВВП

договорів з контрагентами; контроль за своєчасним здійсненням платежів.

Стан розрахунків дебіторської та кредиторської заборгованості безпосередньо впливає як на ліквідність, так і на фінансову стійкість підприємства. Адже недостатня фінансова стійкість підприємства найчастіше зумовлює неплатоспроможність, надмірна – створення надлишкових запасів і резервів, що збільшує витрати на їхнє утримання, стримує темп розвитку підприємства. Тому правильність підходів до кількісної оцінки фінансової стійкості підприємства вкрай важлива для нього, бо дає змогу виявити причини фінансової дестабілізації, розробити й реалізувати конкретні заходи щодо усунення першопричин. Найбільш поширені показники оцінки ліквідності та фінансової стійкості представлені на рисунку 2.

Однією з основних умов стабільного фінансового стану підприємства є надходження грошових коштів, що забезпечує покриття його поточних зобов'язань. Аналіз грошових потоків, пов'язаний із з'ясуванням причин, які вплинули на збільшення (зменшення) припливу грошових коштів та збільшення (зменшення) їх відпливу.

Необхідність проведення аналізу грошових потоків полягає в обмеженості грошових ресурсів на підприємстві, нестійкому фінансовому стані багатьох підприємств, ризику втрати платоспроможності, а також в підвищенні рівня ефективності управління грошовими потоками та ін. В процесі аналізу фінансових потоків досліджуються характеристики потоків грошових засобів підприємства в розрізі

поточної, інвестиційної та фінансової діяльності: обсяг, тривалість, періодичність, структура, динаміка. Результати трендового аналізу фінансових потоків дозволяють оцінити перспективи зміни фінансового стану підприємства. Забезпечення збалансованості фінансових потоків становить основу для їх оптимізації.

Негативні наслідки надлишкового фінансового потоку виявляються у зменшенні внаслідок інфляції реальної вартості надлишкових коштів, втраті прибутку від залученого в обіг капіталу. Негативні наслідки дефіцитного фінансового потоку виявляються у зниженні ліквідності активів і платоспроможності підприємства в цілому, в зростанні недопустимої кредиторської заборгованості, затримках у погашенні кредитів, а в кінцевому результаті – у зниженні рентабельності авансованого капіталу.

Статистика свідчить, що підприємства припиняють свою діяльність частіше внаслідок нестачі грошових коштів, тобто при недостатньому рівні платоспроможності, ніж через недостатню рентабельність. Незадовільний фінансовий стан підприємств України обумовлений низькою ефективністю господарювання, тінізацією грошових потоків із метою ухилення від оподаткування, неефективним використанням обігових коштів, і, як наслідок, це спричиняє обмеженість грошових ресурсів і втрату платоспроможності. А це, насамперед, викликано нерациональним та необґрунтованим управлінням рухом фінансових ресурсів і фінансовими відносинами на

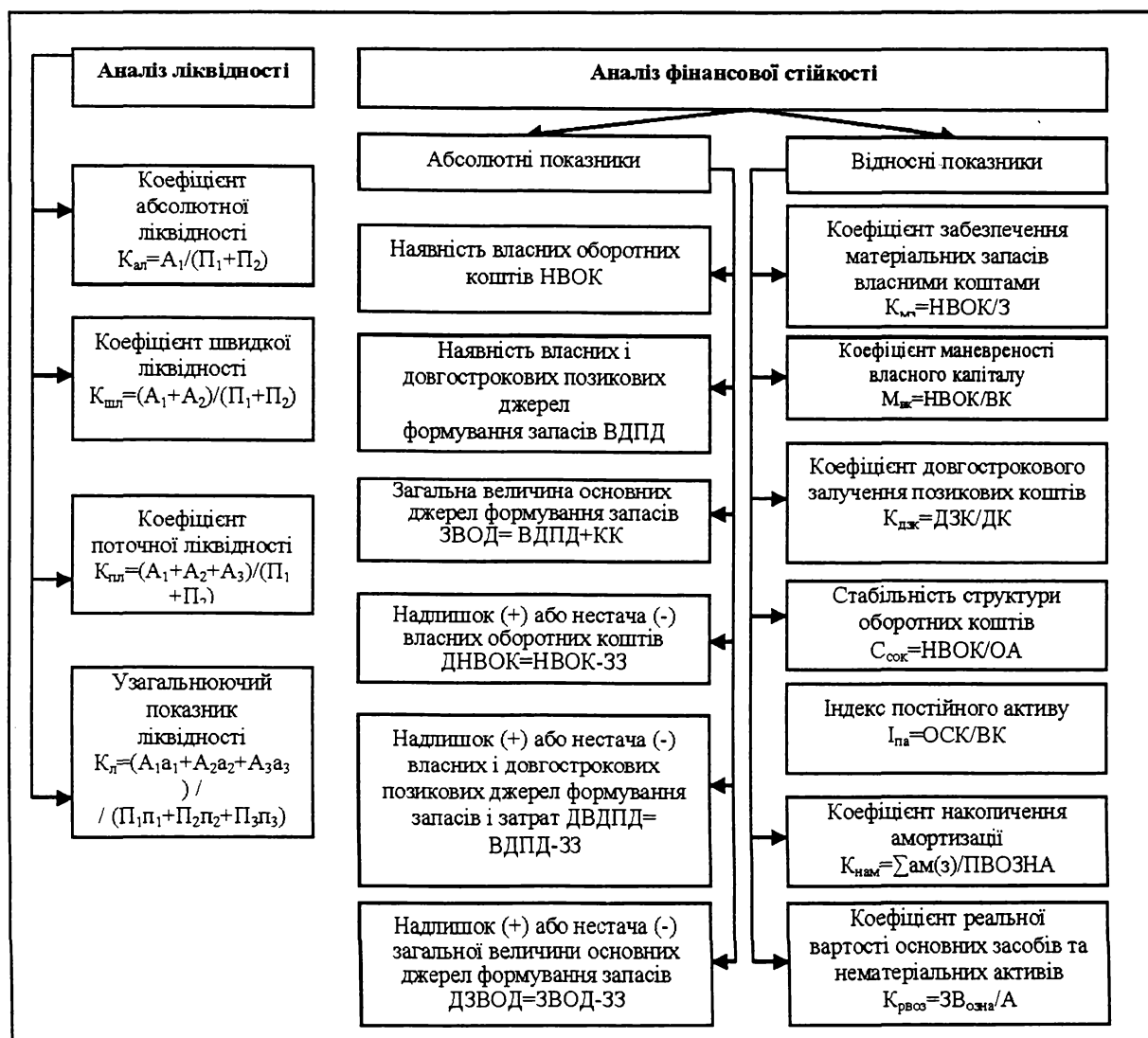

Рис. 2. Основні показники аналізу впливу розрахунково-платіжної дисципліни на ліквідність та фінансову стійкість підприємства

підприємствах, що відносить дану проблему до розряду стратегічних.

Забезпечення перспективної платоспроможності підприємства неможливе без здійснення прогнозування його грошових потоків, яке є одним із найменш вивчених питань. Це питання тісно пов'язане як зі стратегічним плануванням розвитку підприємства в майбутньому, так і зі здійсненням поточного фінансового планування. Для цього детермінують найважливіші показники потоку: об'єм продажу; долю виторгу від реалізації за готівку; прогноз дебіторської та кредиторської заборгованості та ін. Ефективність управління грошовими потоками визначається синхронізацією надходжень і виплат, підтримкою постійної платоспроможності підприємства та раціональним використанням фінансових ресурсів, які формуються із внутрішніх та зовнішніх

джерел. Оптимізація грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними та вихідними грошовими потоками, між напрямками й умовами залучення та використання грошових потоків, дає змогу досягти найкращих результатів діяльності, а саме - максимізації прибутку, зниженню фінансових ризиків та підтримання рівня платоспроможності і ліквідності підприємства на достатньому рівні.

Висновки. Отже, розрахунково-платіжна система посідає важливе місце в економіці. Основна її мета – забезпечення розвитку виробництва товарів і послуг, без якого економічні відносини в суспільстві неможливі. Дотримання розрахунково-платіжної дисципліни впливає не тільки на виникнення кредиторської та дебіторської заборгованості, але й на дуже важливі аспекти існування підприємства - формування оборотних активів та фінансової структури

капіталу підприємства. А тому, представлена комплексна методика аналізу розрахунково-платіжної дисципліни допоможе виявити її порушення та зміцнити фінансовий стан підприємства.

Зростання невиконаних зобов'язань підвищує імовірність банкрутства підприємств, пов'язану з фазою їх розбалансованої діяльності та обмежених можливостей впливу на фінансові відносини. Слід зазначити, що у нестійкому оточуючому середовищі, керівництву підприємств необхідно приділяти увагу антикризовому управлінню з використанням принципів стратегічного управління. Залежність між антикризовим та стратегічним управлінням тим сильніша, чим швидшими є зміни в оточуючому середовищі, які вимагають перегляду стратегічного портфеля. Ефективність реалізації антикризової політики напряму залежить від того, наскільки вдало антикризову стратегію було розроблено з урахуванням усіх особливостей того стану, в якому перебуває підприємство. Упередженню та подоланню негативних тенденцій фінансової діяльності господарюючих суб'єктів сприяє організація системи раннього попередження та реагування на підприємствах, специфічними функціями якої є діагностика фінансового стану господарюючого суб'єкта, санація, ризик-менеджмент, забезпечення фінансової стійкості та відтворювальних процесів виробництва, сприяє профілактиці кризових явищ.

Література

1. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності. 2008–2011 роки / Державна служба статистики України [Електронний ресурс].- Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. The official site SSC of Ukraine, "The structure of balance of the enterprise by economic activities. Years 2008-2011", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 September 2013).

Каламбет С.В., Пивняк Ю.В., Ткаченко И.П.
Обобщение опыта идентификации кризисных явлений на предприятиях Украины

Статья посвящена исследованию и обобщению опыта идентификации кризисных явлений на предприятиях и определению главных причины их возникновения, исследованию факторов влияния на эффективность формирования, источников и направлений размещения финансовых ресурсов субъектов предпринимательства, теоретических аспектов влияния факторов на обеспечение расчетно-платежной дисциплины. Определены основные показатели воздействия расчетно-платежной дисциплины на ликвидность и финансовую устойчивость предприятия.

Ключевые слова: кризисные явления, антикризисный менеджмент, финансовая стабильность.

Kalambet S.V., Pivnyak Y.V., Tkachenko I.P.
Generalization of experience of authentication of the crisis phenomena of enterprises of Ukraine

The article investigates the identification and generalization of the experience of the crisis on enterprises and the definition of the main reasons for their occurrence, the study of factors influencing the efficiency of formation, sources and destinations allocation of financial resources, business entities, the theoretical aspects of the impact of factors on settlement and payment discipline. The main indicators of the impact of settlement and payment discipline on the liquidity and financial stability of the company.

Keywords: crisis, crisis management, financial stability.

Каламбет Світлана Валеріївна, д.е.н., професор,
Дніпродзержинський державний технічний університет,
SVK0763@yandex.ru

Півняк Юлія В'ячеславівна, к.е.н., доцент,
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна

Ткаченко Ірина Петрівна, к.е.н., доцент,
Дніпродзержинський державний технічний університет,
tkachenko2006@ua.fm

Рецензент: Свірідова Н. Д. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства, директор інституту економіки і фінансів Східноукраїнського національного університету імені В. Даля.